

Faj. Nép. Nemzet.

Ha széttekintünk napjaink irodalmában, és zsurnalisztikájában, ha hallgatjuk azokat a beszédeket, amelyeket hivatott és hivatlan politikusok alkalmas és alkalmatlan helyeken elmondogatnak, ha a közbeszélgetések témáját figyeljük, úgy találjuk, hogy ma egyetlen fogalom sincs, amely népszerűség tekintetében a faj, nép, nemzet fogalmával versenyezni tudna. Ennek a páratlan népszerűségnek, amellyel elmúlt esztendeinkben s főként a háború előtt, csak a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavai versenyezhettek, — ennek a páratlan népszerűségnek természetesen nem tudományos, hanem politikai okai vannak. A politikai élet beláthatatlan kuszáltságából ez a három fogalom, úgy üt ki, mint a születni készülő vihar méhéből a csattogó égzengés. E körül a három fogalom körül zajlanak le a többé-kevésbé heves, szenvedélyes, tartalmatlan, egyoldalú viták különösen azok körében, akik egy szép reggel arra a tudatra ébrednek, hogy imé, imé, én is politikus vagyok! Tagadhatatlan, hogy azok az erők, amelyek még tudatunk fényébe nem kerültek, de annál nagyobb eréllyel és vad ösztöniséggel keresik az érvényre jutást, heves, végtelen, makacs és nem egy tekintetben imponáló küzdelemben állanak egymással. Ez pedig nyilván arra mutat, hogy új világ akar megszületni és ez az új világ egyelőre bizonytalan utakon, bizonytalan eszközökkel, elmúlásra ítélt ideiglenességekkel igyekezik magát kialakítani.

Nagyon csálódna az, aki abba a hitben ringatná magát, hogy itt voltaképpen a dolgot megtekintve csak arról van szó, hogy különböző politikai formák tusakodnak egymással és egy helytelenül reáerőszakolt béke kárhozatos következményeinek eltörlésére tör az európai, sőt talán azt is mondhatnók, az egész művelt emberiség. Ez a felfogás a dolgok felszínes szemléletén nyugoszik. Mélyebbre kell vetni a hálót, ha azt akarjuk, hogy szemléletünk értékes eredményekre vezessen. Itt nem az ember létének politikai formáiról, nem ezeknek a formáknak megváltoztatásáról, nem társadalmi előítéletek összeűzéséről, nem eddig elhanyagolt rétegek felemelkedéséről, elfelejtett kapcsolatok felújításáról van szó. A dolog lényege sokkal mélyebben keresendő.

Itt az emberi lét forog kockán és az emberi szellem jutoft választásra. Minden, amit látunk és tapasztalunk a népek életében, csak ennek a krízisnek kifejezője és a külső síkban való jelentkezése. Aki ezekben a külső jelentkezésekben keresi a lényegét, az természetesen csak helyi bajokat és helyi elégedetlenséget lát, amelyet alkalmas helyi eszközökkel meg is lehet gyógyítani. Ez az álláspont azonban a korlátolt néző és világnézeti paripákon lovacoló hirtelen-államférfiak álláspontja.

Éppen ezért minket ezek a politikai, társadalmi jelentkezések nem érdekelnek; jól látjuk őket és jól ismerjük őket; jobban, mint azt sokan képzelik. De mi ezeknek a tünetkezéseknek hallgató szemlélői vagyunk. Belőle okulást meritünk és mint reális tényeket mindenütt, ahol erre szükség van, számba is vesszük. Nem politizálunk s még kevésbé akarjuk szaporítani a világ- és nemzet megmentők számát, amely már-már oly magasra nőtt, hogy mindenki menteni akarván, megmentendők valósággal nincsenek is. Arra törekedünk csupán, hogy a fennebb kiemelt fogalmakat a maguk benső alkatuk szerint, a maguk jelentésében ismerjük meg. Ez filozófusi feladat. Ezeket a fogalmakat a filozófus türelmével és odaadásával kell szálaikra bontanunk és megvizsgálnunk azokat a tényezőket, amelyeknek egybeszövéséből állanak elé ezek a határozatlan, rugékony, komplikált fogalmak, amelyek a maguk komplikáltságában minden kimerítő meghatározásnak makacsul ellene állanak. Ha szerény kísérletünk nem is sikerül, de talán sikerül megmutatnunk azt az utat, amelyen e fogalmak filozófusi esmeretéhez eljuthatunk.

I.

Ha ezek után e három fogalom tüzetes elemzésébe kezdünk, mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy ez a három fogalom önálló s tehát logikai önelégséggel bíró, de másfelől egybekapcsolt fogalom. Az egybekapcsolás abban jut kifejezésre, hogy ezek a fogalmak bizonyos vonatkozásban egymásra vannak utalva. Akik e fogalmak bármelyikét, vagy azokat együttesen is, merő elfogult egyoldalúsággal tárgyalják, azok éppen ezt az egymásra utaltságot nem veszik észre, vagy ha észre veszik, a maguk részére nem tesszik öntudatosá.

Az egymásra utaltság azonnal érthetővé válik, mihelyt a három fogalmat együttesen vizsgálva, azt mondjuk, hogy a faj voltaképpen az alapfogalom, a nemzet az ormfogalom, és a nép fogalma e két fogalom közé helyezkedve, a kettőt szervesen egybefűzi.

Ha ilyen sorrend van a három fogalom között, akkor ebből az következik, hogy ezek a fogalmak hierarchikus sorrendben fűződnek egymáshoz. Mit értünk ezen hierarchikus sorrenden? Azt értjük, hogy a legfelsőbb fogalom, amely a sorrend ormán helyezkedik el, a másik kettőnek bizonyos értelemben vett beteljesedését jelenti, s éppen ez okból a másik két fogalom nélkül meg nem valósulhat. A mi esetünkben tehát a nemzet fogalma, amely a sorrend ormán áll, beteljesíti a faj és a nép fogalmát, de e kettő nélkül nem is lehetséges. Ahol tehát nemzet van, kell lennie fajnak és kell lennie népnek, amely mindkettőnek — amint alább látni fogjuk, — a nemzet a beteljesítője.

Mi következik ebből a hierarchikus sorrendből a legelső fogalomnak, a fajnak helyzetére nézve? Az, hogy a faj nélkülözhe-

tetlen úgy a nép, mint a nemzetnek kialakulására, de ő maga nem szorul reá sem a nép, sem a nemzet fogalmára, habár e kettőnek mintegy anyagot szolgáltat. Az alapfogalom tehát megállhat önmagában is, amint ezt majd látni fogjuk.

Első sorban azt kell kérdeznünk, hogy mit értünk *faj* alatt? Itt mindjárt azt kell megjegyeznünk, hogy a külföldi irodalom a *faj* szó helyett minden népnél — franciánál, angolnál, olasznál, németnél, szláv nyelvekben — a *race* szót használja, illetve annak megfelelőit. Ami ezt a szót illeti, még azzal sincs tisztában a nyelvtudomány, hogy honnan veszi eredetét. Némely tudós szerint semita eredetű, mások meg szláv eredetét vitatják. Annyi bizonyos, hogy a nyugateurópai nyelvekben aránylag későn jelentkezik e szó; az angol nyelvbe pld. a 16-ik században került a francia nyelvből, a német nyelvbe pedig csak a 18-ik században. Eredetileg az egy személytől eredők jelzésére szolgált, pl. az ilyen kifejezésekben: »the race of Abraham» — az angol *Foxe Book of Martyrs* c. műben (1570-iki kiadásban) vagy használtatott szellemi értelemben is, mint pld. »the race of Satan» a Milton *Elveszett paradicsomában* (1667). A szó jelentése nagyon szétfolyó és bizonytalan. Hogy csak az angol nyelvi használatát hívjuk tanúul, a *Chambers*-féle Szótár szerint a »race» szó, amelynek etymológiája bizonytalan, jelenti többek között a »the human family»-t, t. i. a közös őstől leszármazottakat, jelenti a »variety»-t, azaz valamely nemzeti törzset »stock», jelenti továbbá bizonyos személyek, pld. az államférfiak fajtáját — *linie* — vagy állatok fajtáját, pld. a macska-féléket, de jelenti továbbá pld. a bornak azt a sajátságos illatát is, amely által eredete megismerhető.

Még tüzetesebb képet ad a szó jelentésének sokféleségéről s homályosságáról *Wylde* nagy *oxfordi angol szótára*. Eszerint a szó jelent: 1. bizonyos közös fizikai jellemvonásokkal bíró egyének csoportját, amelyet egy vérből valónak tekintünk és ugyanabból a törzsből eredőnek; 2. jelent régi és kiválasztott, nemes születést származást, törzset, 3. olyan személyeknek osztályát, vagy csoportját, akik bizonyos közös szellemi, intellektuális, vagy másféle jellemvonással bírnak, pld. a művészek csoportját. 4. Bizonyos karakterisztikus illatot, *stylust*, természetet, képességet pld. ilyen értelmű ez az angol kifejezés: *the wine has a certain race*.

Egyre-másra ugyanezekkel a jelentésekkel bír a szó — *race* — a francia nyelvben is azzal a különbséggel, hogy itt nem jelent bizonyos jellegzetes illatot, *stylust*, képességet, mint az angol nyelvben.

Lássuk most, vajjon mit mond a magyar »*faj*» jelentése. Mindenekelőtt bizonyos, hogy ez a szó már a régi magyar nyelvben is használatos volt. A Magyar Etymologiai Szótár szerint első adatunk erre a szóra a XIII. század elejéről való *fojanec* alakban a Halotti beszédből és pedig a »nemének» jelentésében. De jelenti azután a későbbi nyelvben azt is, hogy »nem, a faj mai érte-

lemben», pld. *fajhal*, *fajvessző*, azaz »tenyésztésre, szaporításra alkalmas». Származékszavai közül figyelmet érdemel: *fajdul*, *fajjonodik* abban a jelentésben, mint a mai »elfajul», »degenerare» Tinódiból: *fajos* annyi, mint »pater familias, pueros habens; nobilis, edel». Ide tartozik a *fajtalan* szó, amely a mai nyelvben is kifejezetten »lascivus, libidinosus, unzüchtig, geil, umkeusch» jelentésben használtatik. *Fajzik* annyi, mint »nemz»; innen a *fajzat* szó, amely jelenti a »nemet», de jelenti az ivadékokat is. A nyelvújításban azután ilyen összetételek keletkeztek, mint *fajbor*, nemes jó bor értelmében.

A rokon *fajta* szó is régi eredetű. Már 1615-ből van reá adatumk és pedig »nem, species» jelentéssel. Ebből a *fajtázik* szó, amely azt jelenti, hogy »valakire üt», hasonlít»; *elfajtázik* szó pedig abban a jelentésben, hogy »degenerare». Ezeket a példákat lehetne még szaporítani a Magyar Nyelvtörténeti Szótárból, de nyelvjárási jegyzetekből is. Erre azonban a mi szempontunkból nincs semmi szükség.*)

A magyar faj szó, amint látjuk, első sorban kétségkívül biológiai értelemben használtatott már a régi századokban s így használtatik ma is. Jelenti a nemet, az egy őstől való származást; a származék szók pedig a jelentésnek ebben a körében maradvá, jelentik a nemzést magát, amely létrehozza a nemzedéket, jelentik a fœtus-t. De van a szónak, illetve származékainak átvitt értelme is, mindjárt az »elfajzott» szóban, amely egészen világosan mutatja, hogy ott olyan valakiről van szó, aki nem olyan, vagy ami nem olyan, amilyennek neménél fogva lennie kellene; a »fajtázik» szó pedig azt fejezi ki, hogy az illető olyan, amilyennek a maga fájánál fogva lennie kell.

De a szónak, hogy így mondjuk, »nemesedése» itt még nem ér véget. A *faj* szó nem jelent éppen csak biológiai adottságot, hanem már, mint értékjelző is használatos; talán már *fajos* alakja is annyit jelent, mint »nemes», »kiváló», a nyelvújítás korából származó összetételekben — fajló, fajbor, fajtyúk, stb. — már egészen határozottan jelenti a maga nemében kitünőt, kiválót, éppenúgy, mint az angol race szó.

Ha már most ezeket a nyelvtudományi utalásokat és útmutatásokat tekintetbe vesszük, kétségtelen dolog, hogy a »faj» szó első sorban biológiai jelentéssel bír. és pedig jelenti a közös őstől való származást és azoknak összességét is, akik egy nemzethez, egy sepcieshez tartoznak. Aki reáüt erre a közös ősrre, illetve akinek a nemhez való tartozása világos jegyekben jut kifejezésre, az *fajos*, azaz a maga nemében ktiünő, az ellenben, aki közös őstől elüt, illetve a közös eredetet jegyeit nélkülözi, az *elfajult*, azaz korcs. Erdekes azonban, hogy a szónak egyik származéka: »faj-

*Érdemes megjegyezni, Br. Kemény Gábor: *A nemzetek fejlődéséről* c. könyvében (Kolozsvár 1856.) a faj jelzésére találkozunk a »ráca» szóval is (v. ö. 13, 21) amelyet szerző bizonyosan az olasz »razza» szóból csinált,

talán» egyenesen a sexualitás terén való kicsapongást végzőkre vonatkozik, ami talán kellőképpen bizonyítja azt, hogy maga a szó első jelentésében és a maga alapjában biológiai értelmű: fajtalan az, aki a maga nemiségével visszaél akármiféle formában.*)

Még csak arra kellene felelnünk, hogy vajjon, mi ennek a »faj» szónak az eredete? Erre a kérdésre azonban éppen olyan kevésbé tudunk feleletet adni, mint ahogyan nem tudunk feleletet adni a nyugateurópai nyelvekben előforduló »race» szónak és rokonainak eredetére nézve. Jegyezzük meg, hogy a magyar »faj» szót átvette némely szláv nyelv is ebben az értelemben; például a tót és a szerb. E területen tehát a magyar szónak volt mivellető hatása.

Ha akár a »race» szónak és rokonainak, akár a magyar »faj» szónak és származékainak jelentését tekintjük, azt kell megállapítanunk, hogy ez a szó és ezek a szavak elsősorban az egy vérből való származást, egy közös őstől való eredést jelentik, legyen szó akár emberi, akár állati vagy növényi létezésről. Akik egy őstől erednek s tehát egy vérből származnak, azok együtt véve teszik fajt. Ez a jelentés tehát tisztán és egyedül biológiai jellemmel bír. Ehez kétség nem férhet. Amde ez a biológiai jelentés mihamar értékjelentéssel is bővül, ami ismét arra mutat, hogy az illető népek mind valami értéket és kiválóságot, nemességet és derekaságot kötöttek az egy fajhoz való tartozáshoz: aki egy és ugyanazon fajhoz tartozik, illetve ennek a tartozásnak jegyeit viseli magán, az fajos, azaz nemes, kiváló; az egyes fajok között nem tetik különbség. Aki a maga fajának bélyegeit kifejezetten megvalósítja, az nemes és kiváló, akár ember, akár ló, akár búza. Ezzel szemben az olyan egyed, amelyik a maga fajának jegyeit tökéletlenül valósítja meg, »elfajzott», akár ember, akár állat, akár növény. Ha pedig a szó biológiai jelentését figyeljük, akkor tisztán áll előttünk az a tény is, hogy a faj szóval a »nem»-en belüli csoportok jelöltetnek. Azaz: az emberi nemben belül van az »Ábrahám» faja például; a borokon belül is van más és más fajta; sőt egy és ugyanazon ember-fajtán belül van a művészek fajtája, az írók faja stb. pl. az angol nyelv használat szerint. A faj tehát nemcsak biológiai különbözést, illetve egyezést jelent, hanem jelentheti a biológiai különbözésen és egyezésen belül egyféle foglalkozású emberek csoportját is.

Ha már most a faj, vagy a race szó szétágazó jelentéseit tekintjük, akkor azt kell mondanunk, hogy ezek a jelentések a mai előtérben álló és sokképpen felhasznált u. n. *faji elméletekre* semmiféle felvilágosítást nem adnak. E fajelméletek szempontjából itt e jelentések közül csak az jön tekintetbe, amely egy őstől való származást jelent, azaz bizonyos értelemben a vérnek közösségét. Ez a vérközösség kétségtelenül magasra értékeltetik: a ki a maga fajának vérét a maga kitűnő tulajdonságaival képviseli, azaz a faj sajátos jegyeit tökéletesen valósítja meg, az maga is kitűnő a

*A faj kérdésére nézve v. ö.: *Csekey István: A magyar nemzet fogalom* (Szeged, 1938) és *Faj és Nemzet* c. műveivel (Szeged, 1939) Valamint Jóó Tibor: *A magyar nemzeteszmé c. munkájával.*

maga nemében, — azaz fajos — aki ellenben ezeket a tulajdonságokat tökéletlenül, vagy éppen sehogy sem valósítja meg, az egyenesen elfajzott, azaz messze esett fájától.

A vér közösségének, a közös őstől való származásnak hangsúlyozásával állítja fel a maga messze ható elméletét a fajok állandóságáról a kiváló botanikus Linné. Ő az első, aki a különböző fajok és élő típusok állandóságát, konstantiáját világosan és félre nem érthető módon tanítja.*) *Systema Naturae* c. művében (1740) éppen ezelőtt 200 évvel azt fejti ki Linné, hogy minden élő lény többször keletkezett s minden tojás egy élőlényt hoz létre, amely szülőjéhez hasonlít; amiből az látható, hogy ma miár új fajok, speciesek nem keletkeznek. Másodszor azt állapítja meg, hogy a faj egyedeinek száma a nemzésnek láncolata által szaporíttatik; ebből, az következik, hogy minden fajnak több egyede van, mint volt kezdetben. Harmadszor Linné ezt a megsokszorozó láncolatot minden faj ősszülőjéhez, tehát egyetlen szülőhöz vezeti vissza. És végül negyedszer ezt a következtetést vonja le: miután nincs új faj, miután hasonló csak hasonlót hoz létre s miután a faj — species — egység, minden faj keletkezése Istenre vezetendő vissza.

Ha így áll a dolog, akkor bizony a nemek ontikus adottságok, melyek semmiféle variációt, változatot fel nem tüntethetnek, mert hiszen eleitől fogva mint állandó és változtathatatlan adottságok léteznek. Teremtőjük Isten, és a nemzés csak arra való, hogy a faj fenntartassék és egyedeiben szaporodjék. Voegelin helyesen mutat, rá, hogy ezen tételek közül némelyik még mai is, a maga primitívtségében a legújabb fajelméletek épületéhez is hozzátartozik. Ilyen tétel mindenek előtt a fajok állandóságáról szóló tétel, amelyből voltaképpen következik az az állítás, hogy az ember lelki és szellemi életére az embernek testi értelemben vette faji hozzátartozósága döntő fontossággal bír. Ez pedig azt jelentené, hogy az ember lelki és szellemi életére nézve egy merőben testi tényező döntő, t. i. az első őstől öröklött vér. Ez bizony a legmasszívabb materializmus; ha ennek az alapjára helyezkednék a tudomány, akkor a lélek és szellem magasabbrendűsége pusztá frázis lenne és a Marx-féle történelmi materializmus maradna győztes a küzdőtéren, amelyen immár annyi emberi verejték és vér ömlött el.

A fajok ezen állandóságának és változhatatlan egység-létének tana azonban éppen nem volt egyeduralkodó a kor felfogásában. Mi ennek a felfogásnak tüzetes ismertetését nem vállaljuk. Szükségesnek tartjuk azonban a következőknek elmondását.

Hogy a kor érdeklődése ezen kérdések iránt igen élénk volt, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy Kant, aki az aktuális kérdések iránt igen nagy érdeklődést mutatott, 1775-ben az ember különböző fajairól is hirdetett előadást. Ennek az előadásnak elég bő vázlatát adta ki előzetes tájékoztatásul hallgatói számára. Mint

*Erre és a következőkre nézve v. ö. Erich Voegelin: Die Rassenidee in der Geistesgeschichte von Ray bis Carus. Berlin 1933.

minden aktuális kérdés tárgyalásánál, úgy itt is igen óvatosan jár el Kant s mindjárt a bevezető sorokban kijelenti, hogy ez az előadás, »amelyet hirdet, inkább hasznos mulatság — Unterhaltung — mintsem fáradságos foglalkozás lesz.»*) Kant is beszél itt a fajok egységéről, de ezt az egységet ő, mint a *nemző erő egységét* tekinti. A nemző erő egységén alapul természetesen az emberi nem egysége is. Ennek az egységnek pedig csak egyetlen természetes okát lehet adnunk, azt t. i., hogy az emberi nem minden nemzőképes gyermeke egyetlen törzshöz tartozik, minden különböző alakjának ellenére. Amde ezen egység mellett elismeri Kant azt is, hogy az egységes emberi nemen belül fajokat — Rassen — lehet megkülönböztetni. Az egy törzshöz tartozó állatok között u. i. vannak öröklött és öröklhető változatosságok és különbözőzések; ezen különbözőzések között azokat, amelyek úgy az átültetéseknel és hosszú nemzési sorozatokon át, mint ugyanazon törzs más különbözőségeivel való elegyedés folyamán ugyanazok, állandóak maradnak, nevezi Kant *faj*-nak — Rasse.

Tehát Kant szerint úgy áll a dolog, hogy természetes egység a törzs, amelyen belül állanak elé a fajok, még pedig azért, hogy bizonyos különbségek, amelyek öröklődnek, minden körülmények között állandóak maradnak. E fajoknak alapjai azonban már benne vannak magában az egységes nemző erőben, ott *elő képezve vannak, hogy azután, ha az élőlénynek bármilyen körülmények között szüksége lenne rájuk, azonnal ki is fejlődjenek*. Külső okok u. i. ilyen változásokat, amelyek ivadékról ivadékra öröklődnek, létre nem hozhatnak. Levegő, nap, táplálék, — úgy mond Kant — módosíthatnak egy állati testet a maga növekedésében, de ezt a változást nem láthatják el egyszersmind nemző erővel is, minek folytán ez a változás előállhatna az öt előbb létesítő okok nélkül is. Ellenkezőleg: csak az szaporítható — fortpflanzen — tovább, ami máj előbb benne volt a nemző erőben előre meghatározottan arra, hogy bizonyos körülményekhez mérten alkalmilag kifejlődjék. A nemzőerőbe u. i. semmi sem kerülhet bele, ami tőle idegen s ami képes lenne arra, hogy az élő lényt lassanként lenyegyes és eredeti meghatározottságától eltávolítsa és olyan kifajzást — Ausartung — vagy elfajzást hozzon létre, amely azután öröködik — sich perpetuieren. Az ember alkalmas minden klímához és a talaj mindenféle fajtájához következőképpen benne bizonyos csiráknak már meg kellett lenniök, amelyeknek alkalomadtán ki kell fejlődniök, vagy vissza kell tartatniök, hogy az ember a világban való helyéhez hozzáilleszkedhessék és a nemzések folyamán ahhoz mintegy rászületettnek és arra teremtettnék lássék.

Még több tanulsággal jár témánkra nézve Kantnak *Über den Gebrauch teleologischer Prinzipien in der Philosophie* c. kis értekezése, amely 1788-ban jelent meg.**) Itt Kant világosan kimondja,

*v. ö. Kant összes műveinek Cassirer-féle kiadása 2-ik kötetének 445. sk, 1.

**Idézett mű 4. kötet 487. sk, lapjain,

hogy azt a dolgot, amelyet mi a »Rasse« szóval jelzünk, sehol a természetben meg nem találjuk. Amde a *fogalom*, amelyet ez a szó jelez, mégis nagyon jól van megalkotva a természet minden megfigyelőjének eszében, olyan megfigyelőnek eszében, aki különböző állatok valamely öröklődő tulajdonságához, az oknak közösségét gondolja éspedig olyan okét, amely magának a nemnek törzsében már eredettől fogva benne van. Kantnak ez a tana tehát azt jelenti, hogy mi azzal, amit faj szóval szoktunk jelezni, magában a természetben, tehát a valóságban nem találkozunk. Vagy így is kifejezhetjük a dolgot: a faj nem tartozik a természeti egységek közé. Maga Kant egészen világosan megmondja, hogy erre a fogalomra voltaképpen csak az iskolának, vagy a tudománynak van szüksége a célból, hogy a különböző teremtményeket felosztani, »cím alá hozni« tudja. A tényállás Kant szerint immár így választható. Valóban természeti egységek a törzsek — Stämme, — amelyeket, éppen, mert egységek, az jellemez, hogy állandóak, konstánsak. Ezen konstáns törzseken belül állanak elő azután az u. n. fajok, amelyek már nem természeti egységek s tehát nem is konstánsak, hanem azáltal jönnek létre, hogy a törzsben lévő lappangó, potenciális csirák kifejlenek, mihelyt arra számukra alkalom nyílik. Bizonyos csirák, amelyek a törzsben magában eddig csak lappangottak, de ki nem fejlettek, kedvező körülmények behatása alatt, kifejlenek. Tehát egyetlen faj sem már eleve megadott biológiai, vagy természeti egység, hanem csak a megadott törzsben lappangó csirának, illetve csiráknak kedvező tényezők behatása alatt való kifejlése. Minden ember lényege hát már a törzsben azaz az ő ember mivoltában adva van s a faj maga csak úgy tekinthető, mint bizonyos variatioja a törzsi tulajdonságoknak. Hiszen magukban a fajokban is vannak variatio: már maga az egyén sem egyéb, mint variatio; éppen ebben áll a maga sajátos jelleme, mint egyénnek, hogy olyan vonásai vannak, amelyek őt minden más egyéntől megkülönböztetik. De az egyén ezen sajátos *egyéni vonásainak forrása sem kereshető* máshol, mint magában a törzsben, mint eredeti biológiai, azaz természeti egységben. Az emberi törzsben levő végtelen, lappangó lehetőségek éppen a végtelenül különböző egyének végtelen és folyton gyarapodó sorozatában öltenek alakot és lesznek láthatókká. Kant jelzett értekezésében egyenesen azt mondja, hogy az egyéni jellemvonások nem-örökölhetősége annak kifejezése, hogy a természet nem akarja mindig ugyanazon formák reprodukálását, hanem az emberi törzsben lévő és lappangó csirák minél nagyobb sokféleségének kifejlesztésére törekedik. Ezért az emberi törzs a maga egészét tekintve, csak az összes egyének végtelen sokféleségében nyilatkozik meg teljesen.

Kant fajfilozófiai fejtegetései minden bizonnyal kellő rendet teremtettek a faj fogalma körül: meggyőzték arról, hogy a faj nem olyan biológiai egység, mint a törzs, hanem csak variatioja

a törzsben megadott bizonyos tulajdonságoknak. Az emberi nem egysége a nemző-erő egységén alapul; ezen az egységen belül azonban — úgy mond Kant — meg lehet különböztetni bizonyos fajokat is, de nem mint természeti, biológiai egységeket, hanem a törzs változatait. A faj alapjai tehát benne vannak a törzsben, amelynek bizonyos lappangó sajátosságai, ha meghatározott körülmények között előtörnek s azután nemzedékeken át öröklődnek, más fajtákkal való keveredés esetén is nem változottan, előáll az, amit fajnak nevezünk, csak azért, hogy a különböző változatokat a tudomány számára osztályozhassuk.

Ennél a pontnál tovább a kutatás mai napig sem jutott. Mert az u. n. rassismus, amely Gobineau-t vallja szülőjének és H. S. Chamberlain-t kifejlesztőjének, voltaképpen csak állít és óhajt, de még csak meg sem kísérli a fogalomnak pontos vizsgálatát. Innen azután, hogy ennek a felfogásnak hívei menthetetlenül esnek bele a legvaskosabb materializmusba, amely a szellem legmagasabb értékeinek keletkezését a vérből akarja megérteni s megmagyarázni. Igen, amint látni fogjuk, van itt szükség vérre is, de ez még önmagában kevés. — A rassismust tehát itt tüzetesen ismertetnünk nincs miért; ismeri azt mindenki eléggé.

Meg kell még emlékeznünk azonban arról a kérdésről amely a faj »tisztasága» tekintetében vettetett fel éppen Gobineau és hívei táborában. Vannak-e tiszta fajok? Maga Gobineau nagy elkeseredéssel állapítja meg, hogy a történetben mindenütt csak fajkeveredéssel, faj-romlással, jó magyarán: elfajulással találkozunk. Még élesebben jut kifejezésre a faj-tisztaság nagy fontosságának követelése Chamberlainnél, aki megvet és kárhoztat mindent, ami nem a germán faj öléből eredt erre a világra. Azt kell azonban a tények és a történet bizonyossága alapján mondanunk, hogy tiszta fajok aligha vannak; Európa területén egészen bizonyosan nincsenek. Itt a fajok összekeveredése immár évezredek óta tart s az eredetileg valamikor tiszta fajnak minősíthető változatok minduntalan újabb és újabb keveredéseken mennek által ma is, szinte szemeink láttára. Hogy ez a keveredés miként megy végbe és az eredeti képletekben miféle változtatásokat okoz, ezt csak akkor tudnók megmondani, hogyha valaha a Gobineau által emlegetett faji kémia kialakulna, mint megbízható és pontos tudomány. Addig meg kell elégednünk magának a ténynek megállapításával. Tiszta faj csak gondolkozási kategória, amely pusztán a fajfilozófusok, vagy talán jobban mondva: a faj-politikusok gondolkozásában él.

Erre az eredményre kell jutnia mindenkinek, aki a történet tényeit elfogulatlanul vizsgálja. Ha az első emberi civilizációk kialakulását szemléljük, Elő-Azsia, Egyiptom és a ióni tenger környékén, első pillantásra is észre kell vennünk, hogy itt a civilizáció haladásával lépést tart a fajok összekeveredése, hogy sok népről meg sem tudjuk mondani, mely fajhoz tartozott eleinte

(pld. az ó-testamentomban is nagy szerepet játszó filiszteus népről csak azt tudjuk megmondani, hogy nem volt sémi fajú nép, de hogy mely fajhoz tartozott, arról semmit se tudunk.*)

Ha ezeknek a tényeknek tanuságára hallgatunk, szinte azt állíthatjuk, hogy a faj keveredése már akkor megindult, amikor a faj kialakulni kezdett. Ez volt az európai népek, illetve fajok sorsa is. A nagy angol történetíró Fisher joggal írhatta »Azoknak a népeknek, amelyek az európai történet terhét hordozzák; a görögöknek, latinoknak, keltáknak, teutonoknak és szlávoknak, ismerjük az eredetét, fajtisztaságukról azonban nem is beszélhetünk. Európa az őseréjű korcsok szárazföldje.«**)

Ha így áll a dolog, akkor nyilvánvalóan nem lehet egyetlen népet vagy nemzetet sem valamely fajjal azonosítani a szó természettudományi-biológiai értelmében. Ha a fajok élete szakadatlanul vegyülésnek van kitéve, amely vegyülést legtöbbször a környezet kényszerít rá az egyes fajokra, akkor legfennebb ilyen elegyedett fajjal való azonosítás lenne helyén. Amint azonban alább kimutatjuk, ez az azonosítás is helytelen.

II.

Bevezető fejtegetéseinkben láttuk, hogy a faj a népre nézve alapvető fontosságú ugyan, de a kettő, faj és nép, nem azonosítható fogalmak. Most már azt kell megvizsgálnunk, hogy mit értünk *nép* fogalmán?

A Keleten támadt első emberi civilizációk története mutatja, hogy egyetlen nép sem mondható tiszta fajnak: mihelyt a faj kialakulása megkezdődött, azonnal megkezdődött a faj elegyedése is idegen elemekkel. Ha megengedjük magunknak a fogalmi szerkesztést, akkor a dologtalan a következőképpen magyarázhatjuk: Az emberi nem belől azok a családok, amelyekben a nem egyes látens tulajdonságai kifejlődtek és azután változatlanul öröklődtek nemzedékről-nemzedékre, a dolog természeténél fogva együtt maradtak és így egy-egy embercsoport állott elő, amelyet első sorban a közös egyéni tulajdonságok kötöttek össze, de azután a fizikai és emberi környezet is arra kényszerített, hogy minél szilárdabb egységbe forrjanak. A történelem nagy olvasztó kemencéje ezt az összeforrasztó munkát is elvégezte, még pedig aként, hogy az eredeti csoporttal minduntalan több, vagy kevesebb idegen család, vagy törzs olvadt egybe s ez által előkészített egy nép kialakulása. Mert ez az együttmaradás és egybeforrás még

*Ezekre nézve v. ö. Fougères és társai által írt *Les premières civilisations* c. mű fejtegetéseivel. Megjelent, mint a *Peuples et Civilisations* 1. kölete, Paris 1929.

**v. ö. *Európa története* c. művével, 1. kötet 14-ik lap, (magyar fordítása 1939.)

csak biológiai alapját képezi a népnek, hogy úgy mondjuk a népnek a teste, amelyből még hiányzik a megelevenítő lélek. *A néppé válás most már egyedül a történelem és a történelem folyamán végbemenő művelődés eredménye. Sorsközösség a legerősebb népalakító tényező.*)*

A primitív ember-csoportokban, amelyek kisebb-nagyobb mértékben már vegyes fajúak, megvan hát a lehetősége annak, hogy belőlük nép alakuljon. Jól meg kell jegyeznünk, hogy a néppé alakulásnak csak lehetősége van meg, ha ugyan megvan. Meg kell u. i. engednünk, hogy bizonyos ember-csoportok bizonyos népalakító tulajdonságok hiányában néppé alakulni soha sem tudnak s ezért felszívódnak az emberiség nagy tengerébe. Lehet az is, hogy valamely embercsoportban megvannak ugyan azok a tulajdonságok, amelyek által az néppé válhatna, de a környezet nem megfelelő s így a kialakulás is elmarad, vagy igen gyengén csak ideig-óráig tart. Ilyen volt nálunk a kun nép helyzete: a szociális környezet hatása alatt fel kellett szívódnia a magyarság törzsébe.

Ha az eredetileg biológiai jellegű ember-csoportokban a biológiai alap meg van adva arra, hogy nép alakuljon, akkor ez a nép ki is alakul, ha megfelelő környezetbe kerül és ha adva vannak magában ebben a csoportban azok a lelki-szellemi tényezők, amelyek nélkül nép nem keletkezik. Ezeknek a tényezőknek vizsgálata igen messze vezetne bennünket. Meg kell hát elégednünk a következőknek elmondásával.

A primitív ember-csoport egyéneiben ott kell szunnyadniuk azoknak a *potenciális lelki és szellemi csiráknak*, amelyek azután a közösség életének hatása alatt és annak körében napfényre kerülve látható, érzékelhető alakot öltenek. Ezek a lelki és szellemi csirák képezik voltaképpen az *egyén belső alkatát* s ha a szó metafizikai magyarázatát már eleve visszautasítjuk, ezek a csirák, illetve ezekből a csirákból kisarjadó lelki és szellemi tulajdonságok képezik a népnek belső alkatát is. Ezt a belső alkatot el kell fogadnunk, korántsem, mint metafizikai entitást, hanem, mint magyarázó elvet, amelynek segítségével egy népnek, mint kollektív alakulatnak jellemét és alkotásait megérthetjük. Nyelv, vallás, mítosz, szokás, erkölcs, jog, stb. mind erre a belső alkatra mutatnak és a nép jellemének legközvetlenebb mutatói. Aki pld. a magyar nép belső alkatát megrajzolni tudja, az már feleletet adott erre a kérdésre is: mi a magyar? Ez a belső alkat u. i. kellő környezetbe kerülve, mind nagyobb mértékben és mind világosabban lesz láthatóvá, elárulván a népnek egész *lelki* alkatát. Hogy ebben a lelki alkatban azután mennyi a racionális és meny-

*Ezekre a kérdésekre v. ö. *Ujszászy Kálmán* mély fejtegetéseit: *A falu-nevelés szellemi alapjai* (Sárospatak 1938.) c. könyvében különös figyelmet érdemelnek azok a fejtegetések, amelyek éppen a faj, nép, nemzet között való viszonyt tárgyalják, (2 sk. lapokon,.)

nyi az irracionális elem, mennyi a tudattalan, ösztöni és mennyi a tudatos értelmi? erre a kérdésre majd egy olyan néptannak kell felelnie, amely tisztába jött azzal, hogy ezeket a kérdéseket lélektani és bölcséleti iskolázottság nélkül megoldani nem lehet.*)

Hogy fejtegetéseink ne lebegjenek csak az abstractio fényes, de üres régióiban, legyen szabad a kiváló francia történésznek, Fougères-nek megállapítására rámutatnunk, aki a görögök primitív társas formáiról beszélve, a nép fogalmának rövid vázolására is kiter.**) A primitív görögöknél — úgy mond szerzőnk, — mint általában az indo-európai népek többségénél, a nép (Ethnos) a népcsoport (peuplade) inorganikus alakulat, amely egyszer szétfolyó határok között sátoroz, másszor vándorlások által szétszóródik. Tagjait inkább morális, mint politikai solidaritás egyesíti: érzése az eredet közösségének, amelyet a faj, a nyelv, a dialektus és a vallás közös vonásai bizonyítanak. A dorok ethnos-a nem alakított alkotmányos államot, de szerzett hazát (chora), amelyet a többé-kevésbé nomád clanok foglaltak el. Néha bizonyos körülmények kényszeríthették őket, hogy valamely elismert katonai főnök tekintélye alatt meghajoljanak, de rendszeren a pásztor- és vadász-népek sopradikus életének formájában éltek. Ezt a formát a történeti időkben úgy tekintették, mint a barbárság maradványát. Ennek és az ilyen népeknek, népcsoportoknak morális és anyagi életét a patriarchális család hagyományai szabályozták. Görögországban a *genos* alakította ki minden közösség elsődleges egységét. Az ősök kultusza biztosította a *genosok* solidaritását az idők folyamában. De nyilván már az ilyen primitív ethnikus szervezetben is szükség van kiváló személyiségek közreműködésére vagy legalább az ilyen személyiségek egykori létezésében való *hitre*, amint ezt éppen a görög ethnosok példája mutatja, ahol az egységes népek hősökre, félistenekre és istenekre hivatkoztak, mint alapítójukra. A zsidó nép életében Ábrahám példája nyilván mutatja, hogy nagy energiájú szervezőkre minden népnek szüksége van, hogy primitív egységre tegyen szert. Ezzel az energiával azonban nagy értelmi erőnek is kell párosulnia, amely a hasznosság szempontjaira emelkedve, éppen azt tudja nyújtani annak a népnek, amire fennállása céljából szüksége van.

A nép derekas részét hát mindig valamely faj képezi, — ezt a történet világosan bizonyítja. Ez a faj azonban már igen korán alakulni kezd azáltal is, hogy idegen, vagy rokon fajtak térnek kebelébe önkényt, vagy igáztatnak bele abba a közösségbe. Irányadó a fejlődésre azonban *mindig* az eredeti faj marad, amelynek időbeli solidaritását a családi hagyomány biztosítja. A többi hozzávonzott, vagy betört tagjai a népnek tudattalanul is

*Ezekre a kérdésekre keres feleletet Maróti Károly *Faj és fejlődés az ethnológiában* c. értekezésében (Ethnographia-Népelet 1936. évf.) és egyéb tanulmányaiban.

**v. ö. *Les premieres civilisations* c. mű 326. sk. lapjaival.

meghajlanak ezen hagyomány ereje előtt; természetesen nem lehet kizárnunk azt sem, hogy ezek az elemek minél jobban összeforrnak az alapnéppel, annál észrevétlenebbül kölcsönöznek az egész népnek a maguk olyan-amilyen hagyományából. A hagyomány így tesz szert lassan-lassan lélekformáló erőre.

A természeti környezet, a társas környezet, a közös sors hatása alatt azután a különböző elemek szolidaritása mind teljesebb lesz, míg végül eljut arra a fokra, amelyen az »idegen« elemek egészen beolvadnak az alapvető népbe, átadván annak értékes hagyományait, nyelvük, vallásuk, értékes részeit. Ezért nem lehet tagadnunk, hogy minden nép kevert nép. Ha izolálná magát valamely nép, azonnal megszűnnék léte is. Nincs miért hát tagadnunk, hogy a magyar is kevert nép, akár a német vagy az angol, vagy az olasz, vagy a francia.*) De azt sem lehet elfelednünk, hogy nem *kevertebb*, mint akár az angol, akár a német, akár a francia, akár az olasz. Külömbőség csak az, hogy ez a keveredés nálunk még most is szemmel láthatóan folyik és folyni fog, mert ez a dolgok természetes menete. Lelki, szellemi társas értékekre u. i. csak az tud szert tenni, aki a magyar nemzetbe a maga lelkiisége és szellemisége által beolvad. Ezt a lelki és szellemi beleolvadást ismét természetszerűen fogja követni a teljes beolvadás és nem asszimiláció, mint azt újabban helytelenül mondani szokták. (Ez a beolvadás mind a két félnek javára szolgál s a legfényesebb bizonyítéka annak, hogy a nép fogalmát a faj fogalmával összetéveszteni, nem egyéb, mint a népet a maga lényegében tisztán természettudományi kategóriák segítségével magyarázni. A természettudományi kategóriákhoz itt lélektani kategóriák járulnak: lelki erőknek kell hatniok természeti erők mellett és felett, hogy létre jöjjön az, amit népnek, ethnos-nak nevezünk.**). Sőt, — hogyha a haladásban csak némileg is hiszünk — azt kell mondanunk, hogy amilyen mértékben fejlődnek a népek, olyan mértékben lesznek uralkodókká bennük a lelki tényezők, a morális és szellemi környezet a tisztán természeti tényezők felett, anélkül azonban, hogy a tisztán természeti tényezők valaha is megszűnhetnének. Ahol ez mégis valamely úton-módon megtörténik, ott a nép is merőben veszendőbe jut.

A nép fogalmában tehát a sajátos lelkiség jelenik meg, mint új tényező. Mi nem tagadjuk, hogy ez a tényező benne van a fajban is, mint latens tényező, mint kibomlásra váró csíra, de azt is állítjuk, hogy ez a csíra csak a népiség keretében fejlődik ki. A faj bizony csak a népben lesz igazán látható. De amikor látható lesz, akkor már a pusztá biosféra felé is emeltetett.

Az elmondottak alapján tovább lehetne elemezni a »nép« belső

*v. ö. Csekey: *Faj és nemzet*, 9. sk. lapjaival.

**Tavaszty Sándor ezt a tényt így fejezi ki: »A nép fogalmában... már a minősült sajátos lelkiség a többlet, amely megkülönbözteti a faj fogalmától.« *Az ethika mai kérdései*, (Kolozsvár 1959) 7. 1.

alkatát. Itt azonban a hely takarékosagra int s ezért még csak két pontot szeretnénk kiemelni.

Először azt kell megjegyeznünk, hogy a népnek, mint szociális-lelki közösségnek életében eleinte túlsúlyban az ösztönök tevékenysége áll: a nép fia ma is nagyrítván, ha állítja öntudata fényébe alkotásait. Ha oda állítja, legtöbbször nem alkotásai javára út ki az. Hagyományaik követésében, éneklésükben, költésükben, mesemondásukban, művészetükben az ösztön és a hagyomány a vezetőjük. Miért teszik azt, amit tesznek alkotásaik közben? — erre felelni nem tudnak, de nincs is miért, mert alkotásaiknak zamatát, színét és illatát éppen ez az ösztönös teremtes adja meg. Az a sorsközösség, amely formálja és alakítja a népet, alakítja és cselekvésre ösztönzi az ösztönöket is, amelyek így lassanként erőre kapnak s felszínre hozzák azt, ami a nép lelkében eladdig csak szunnyadott. És éppen itt van a nevezetes pont. Minél tömörebb valamely nép, vagy népcsoport, kollektív élete, és minél erőteljesebben fejlenek ki eddig csak lappangó ösztönei, amelyek mind egy-egy erőt képviselnek, annál inkább fejlődik ki a maga sajátosságában a nép és annál inkább lesz *ő maga*. A hasonló, sőt ugyanazon egyéni ösztönök a népi együttélésben módosulnak ugyan, de erejük, tömörségük, energiájuk nő. Azt mondhatjuk, hogy az egyéni ösztönök voltaképpen a népi együttélésben rendszereződnek, hogy megadják azután a népnek sajátos lényegét. Az így kifejlő etnikum nélkül nemzet nincs. Hol keressük a nemzetet, ha nincs nép? Pusztá és csupasz értékekből, vagy értékrendszerekből olyan kézzelfogható valóság, mint amilyen egy nemzet, soha sem létesül.

Tévedne tehát az, aki azt mondaná, hogy a nép nem él a történetben; sőt ellenkezőleg, az ő története nagyon vaskos és erőteljes történet, mert rugói az őstalajból erednek és a masszív hagyomány által erősödnek. A nép tagja irányítatik ugyan a hagyomány által, de ez a hagyomány az egyének ösztöneiből alakul ki, s ezek az ösztönök tevékenységbe lépve, tevékenységük által mintegy példát mutatnak mások számára is. Így alakul ki a nép által egy olyan szociális rendszer, amely alapja lehet egy nemzet kialakulásának. Minél erőteljesebben alakul ki éppen a történet során ez a népi szociális rendszer, annál erőteljesebb alapot szolgáltat majd a nemzet számára. A népi hagyomány az a szilárd lánc, amely összefűzi a nép tagjait egymással, mert a hagyomány minden népnek elidegeníthetetlen kincse, amely nem az egyénnel együtt született, de mégis egyik nemzedékről a másikra száll és lesz formálója, szabályozója minden tag életének. Valamely nép pusztulásának egyik legélesebb jele éppen ennek a hagyománynak lassú pusztulása. A nép törzskincsében tehát ott vannak egyfelől az egyének veleszületett tehetségei, értékei, minőségei, másfelől ott van a folyton fejlődő és gazdagodó hagyomány. A két sorozat között pedig állandó viszony áll fenn, amelybe olykor-olykor

egy-egy túlenergiás egyén a feszültség állapotát teremti, amely azután nagy átalakulásra is vezethet. De ezektől a feszültségektől eltekintve az egyéni veleszületett erők és értékek gazdagítják a fejlődő és nemzedékről nemzedékre szálló hagyományt, a hagyomány pedig ezeket a veleszületett értékeket erősíti és teszi a közösség egyetemes kincsévé.

A veleszületett erők és értékek, valamint a szálló hagyomány még nem elégségesen jellemzik a népet és ethnikumot. E két tényezőhöz hozzá kell járulnia a nép bizonyos szervezethez, szociális formájának, amely mintegy összetartja a két első tényezőt s azt a maga képe szerint alakítja. Melyek ezek a szociális formák? — erre a kérdésre itt feleletet nem keresünk. Biztos azonban, hogy szociális szervezethez egészen elemi formájával már a primitív ember is birt, ha mással nem, talán laza családi kötelekkel, amelyek azután szélesebb körűvé lettek abban az ütemben, amelyben ezek a családok törzsekké, stb. fejlettek ki. Biztos az is, hogy a fizikai környezet e forma, vagy formák alakításában eleinte még nagyobb szerepet vitt, mint a család, illetve törzs egy-egy kiemelkedő személyiségének bizonyos irányú kiválósága. Az önfenntartás ösztöne azonban lassanként létesíti a szükséges egyensúlyt, amelynek keretében azután kialakul az a forma, amely a folyton fejlődő közösség keretében a legjobban megfelel. E forma vagy formák kialakulásában rendre-rendre végül a morális és lelki tényezők kerülnek túlsúlyba, aminek következménye az lesz, hogy a közösségi formákban is az illető nép jellege, belső alkata nyer kifejezést.

E vázlatosan rajzolt tényezők hatása alatt fejlődik ki a nép személyisége és lelke. Mi itt természetesen sem a népszemélyiség, sem a néplélek szót nem használjuk metafizikai értelemben, hanem csak a nép önállóságát és tulajdonságainak, értékeinek, alkotásainak közös és szilárd forrását akarjuk ezáltal kifejezésre juttatni. A nép lelke a maga ösztöneinek és lelki sajátosságainak organikus alapja, amely láthatóvá a nép erkölcsi és lelki alkotásai által válik. Ha pedig így áll a dolog, akkor a szellemiség végső gyökerei is idenyúlának alá; ez pedig azt jelenti, hogy azok a szellemi feltételek, amelyek mellett a nemzet — amint látni fogjuk — kialakul, már ott szunnyadnak a népiség ölében, várva az alkalmat, hogy napfényre törjenek. Nép és nemzet merev elkülönzése már ezért sem lehetséges. Ha a népben hivatástudata nem szenderülne, egyetlen kiváltságos szellem sem tudná azt felébreszteni, hogy ezáltal nemzet legyen a népből, nem tudná felébreszteni a legpompásabb lángeszű személyiség sem. A lángeszű személyiség éppen ezt a lappangó szellemiséget és hivatástudatot hozza létre és alakítja ki. Ebben áll nagysága, feladata, küldetése és legtöbbször tragikuma is.

Ha ezek a lehetőségek ott szunnyadnak a nép ölének mélyén, akkor ez azt jelenti, hogy a nép voltaképpen az emberi lényeg-

nek gazdag tárolója, mert az embernek minden lehetősége ott csirázik benne. Népiség által nincs nemzetiség, nincs emberiség. A nép lelkének mélyén szunnyad a nemzet eszméje, de ott szunnyad az egész emberiség eszméje is; innen, hogy a nép fogalmát pusztán logikai eszközökkel kimeríteni és a nép általános és egyetemes fogalmát megadni nem lehet. A lélekbe ható és a lelket megragadó intuitiora van szükség, amely egy szerencsés pillanatban megragadni tudja azt, amit a szélező logikai munka megérteni nem tud. Ez az intuitió éppen nem vezet el tehát az igazságtól, amint azt sokan hiszik s hirdetik, hanem magához az igazsághoz visz minket közelebb, hogy azután, amit meglátnia sikerült, azt az értelem munkájával bizonyítsuk is.

Mielőtt tanulmányunk harmadik részének fejtegetését elkezdenők, legyen szabad még egy dologra felhívunk a figyelmet. Igen gyakran tudományos írók is nép alatt pld. nálunk a föld népet, a parasztságot értik s ez által a nép fogalmát minden igazok nélkül elsoványítják. Nép alatt, — amint ez fennebbi fejtegetéseinkből következik, — nem szabad csak a parasztságot értenünk. Be kell azonban vallanunk, hogy a népiség a maga igazában leggazdagabban a paraszti életformák között élő emberek lelkében maradt fenn. A magyar parasztságról már Kisfaludy Károly ezt írta: »...a jámbor paraszt, ha kitől mindent, legalább a gyökeres magyarságot nem lehet eldisputálni.« (Kritikai töredékek, 1827.*) Akármerre forgassuk is a dolgot, Kisfaludy megállapítása ma is érvényben marad: a magyar paraszt a maga józan konzervativizmusában ma is a leggyökeresebb és a legmélyebb, legtömörebb maradt, amit semmi sem bizonyít inkább, mint izes beszéde és páratlan zenéje. E ténnyen csodálkozunk nincs miért. Hiszen a paraszt ma az egyetlen osztály, amely most is közvetlen közel és szoros viszonyban áll a természettel s legkevésbé van kitéve a városi, sokszor nemzetietlen légkör hatásainak. A népiséget két tényező alakítván: a fizikai környezet és a szociális hagyományok, a népiség teljessége csak a parasztnál keresendő, mert a természeti környezet termékenyítő és edző hatása már csak az ő élete alakításában érezhető.

III.

Dolgozatunk II-ik részének fejtegetéseit Kisfaludy Károly műveiből vett idézettel végeztük. E III-ik szakasznak fejtegetéseit Kisfaludy Sándor egyik munkájából vett idézettel kezdjük: »A Nemzetnek teste a Nép« — olvassuk a Kesergő Szerelem 2-ik kiadásához írott Előszavában. Tételét minden szavában aláírhatjuk. Valóban nép nélkül éppen olyan kevésbé lehet nemzet, mint ahogyan nem lehet nép olyan emberek bizonyos csoportja nélkül,

* Minden Munkái VIII, kötet 139. lap (1860-iki kiadás.)

amelyek közös lelki és testi tulajdonságaikat, amelyek velük születtek, változatlanul örököltik át utódaikra. Nép nincs faj nélkül, nemzet nincs nép nélkül.

A nép a nemzet substantiális alapja. A »nemzet« szó a magyar nyelvtörténet tanúsága szerint az eredet, születés, a származás jelentését hordozta és ez a jelentése megmaradt hosszú századokon át, amikor azután lassan a dolog természeténél fogva, spirituálizálódni kezdett; éppen úgy, amint ez a többi európai népnél történt. Az eredet és a közös származás jelentése azonban ma is ott lebeg valahol a lélek emotionális rétegeiben, s aki tudja, hogy ennek az emotionális rétegnek milyen felmérhetetlen fontossága van egy nemzet életében és történetében, az kétségkívül fog számolni ezzel a lappangó, de erőteljes jelentéssel is.

Hogy a szó elsődleges jelentését egy kevésbé illusztráljuk, lássunk egy pár nevezetesebb példát. *Szenczi Molnár Albert*, aki a magyar nyelvnek mindmáig egyik legnagyobb művésze, Zsigmond császár dolgairól emlékezve, azt írja »neve, nemzete eloltatott«, miután örökös nélkül halt meg. Itt a nemzet szó nyilván »család« értelmében használtatik. De ugyancsak ő a »nemzetiség« szót is használja »nemzet« értelmében, sőt a két szó »nemzet« és »nemzettség« egy és ugyanazon mondatban előfordul, mégpedig egy és ugyanazon értelemben. Amde a nemzet szót nemcsak ebben a szűkebb értelemben használja, hanem már az egész magyar népet is érti alatta. Kálvin-fordításának címlapján azt mondja u. i., hogy Kálvinfőművét a »magyar nemzet« épületire fordította le magyar nyelvre.*)

A nemzet szó az egy eredetet valló nép jelzésére használtatott az erdélyi fejedelemség törvényeiben is, az *Approbata Constitutió*ban. A Pars II. Titulus I. Articulus II. szerint az Ország három Nemzetből állott, amint tudjuk, a magyar, székely és a szász Nemzetből. Az Országot képező három nemzet közé az oláh be nem számított, de ezért az oláh nép, mint közös eredetű nép, szintén »natio«-nak nevezetett: »noha az Oláh Natio az Hazában, sem a Statusok közzé nem számláltatott...« (Pars I. Titulus VIII. Articulus I.) De a Titulus nona, Articulus I-ben már ezt olvashatjuk: »Noha az oláh nemzet...« Általában meg kell jegyeznünk, hogy az erdélyi törvénykönyv nemzet szót használja minden közös eredetű nép jelölésére, legyen az akár magyar, akár valamely más idegen nép. A Pars II. Tit. I. Art. IV. meghagyja Catharina Fejedelem Asszonynak, hogy »senkit idegen Nemzetet... a Tanácsba bé ne végyen a Haza fiain kívül«.

Az erdélyi törvénykönyv ezek szerint a Nemzet szó használatában nem tesz különbséget nemes és nemtelen között, hanem a

* Mindezekre nézve v. ö. *Dr. Incze Gábor* kiadásában megjelent *Szenczi Molnár Albert* c. műnek idézett helyeivel. A mű Szenczi Molnár műveiből közöl bőséges szemelvényeket. Megjelent Budapesten 1939-ben. Az idézetek a következő lapokon olvashatók: 165, 259–260., 266., 268., 153.

közös származásra fekteti a fősúlyt, amint ezt különösen az »oláh nemzet» és az »idegen nemzet» kifejezések mutatják. Amikor pedig a három nemzet tekintetik Országul, akkor talán egy kis jogi árnyalat tapad a szóhoz, ami nyilván erőteljes lépés a szóhasználat és a fogalom spirituálizálódása felé.

A spirituálizálódásnak ezt a folyamatát nem kísérhetjük figyelemmel. Terünk sincs reá; de nem is feladatunk. Meg kell elégednünk olyan példának idézésével, amelyben a »nemzet» szó már egyfelől a maga teljes jogi alkatában jelenik meg, *másfelől pedig a maga szellemi teljességében tüntettetik fel*. Ezt a példát *Kisfaludy Sándortól* idézzük, aki egész élete folyamán a magyarság hivatásának, sorsának, lényegének volt buzgó vizsgálója s fejtegetője. Amint már fennebb láttuk, szerinte a nemzet teste a nép. (Magyar Nemzeti Ének. 1821.) »A nemzettest azonban csak akkor lehet ép és erős, ha ősi törvényeinek erős lelke élteti». Ez a követelmény már egy merőben szellemi tényezőt csatol a szó jelentéséhez s azt merőben spirituálizálja: a közös származás még nem elég, hogy erős legyen a nemzet; szükség annak a törvény tisztelete által átjáratnia. A biológiai tényező immár háttérbe szorul és előtérbe lépik egy szellemi-lelki tényező. Ennek a szellemi tényezőnek súlya még növekedik, amikor Kisfaludy Sándor a nemzet erejét nem az alkotó nép sokaságától teszi függővé:

Nem a sok nép, hanem a bátor, állandó, erős szív s lélek a Szabad Nemes Nemzet. (Ö. M. III. k. 255. l.)

Az így felfogott nemzet nélkül egyetlen nép vagy egyén sem élhet meg:

»A Teremtő az embert csak nemzettestekben megállható teremtményeknek alkotó» olvassuk a magyar színművészegről írt értékezésében, amelyet azonban a cenzura tilalma miatt közzé nem tehetett. (Ö. M. IV. k. 546. l.)

Ez a spirituálizált nemzet-fogalom marad azután uralkodó az egész 19-ik század folyamán és ez az uralkodó nálunk ma is. A nemzetnek az a spirituálizált fogalma nyomult rendre-rendre előtérbe, amelyet a renaissance előtt alig kereshetünk az európai népeknél és amely a kereszténység fellépte előtt merőben hiányzott minden nép kultúrájában. És pedig hiányzott ez a fogalom, vagyuk azt akár jogi, akár szociális, akár kultúrális oldaláról tekintve. A *nemzet fogalma a mai spirituálizált értelemben merőben az újkor szülötte*. Az újkor előtt a népek egysége valamely állam keretében tekintély vagy tekintélyek által volt a népekre kényszerítve, de nem volt a nép tudatos szellemi szervezésének következménye. A nemzet fogalmának lényege pedig éppen ezen a ponton fordul meg.

Mindez talán jobban megvilágosodik, ha megfigyeljük a következőket. — Nemzet nép nélkül nincsen, bármiként is erőszakoljuk az ellenkezőjét. Ha nincs nép, miből hát a nemzet? A népnek

már ki kellett alakulnia, hogy belőle azután nemzet létesüljön. Az a kérdés, hogy miféle tényezők szükségesek ahhoz, hogy népből a nemzet létre jöjjön? Nyilvánvaló, hogy itt is érvényesek azok a tényezők mind, amelyek befolyással bírtak a népek kialakulására. Szükség van mindenekelőtt 1., az átöröklésre, amely megszilárdítja éppen magának a nemzetnek törzsét, amely valójában a nemzet ideáljait, de terheit is hordozza. Ez a biológiai tényező nélkülözhetetlen minden élőlény számára s tehát nem nélkülözhető akkor sem, amikor az élőlények valamely nagy csoportja a lelkiség állapotából a szellemiség állapotára lép. Ez az öröklés kiterjed a testi és lelki tulajdonságokra egyaránt, de kiterjed — bármi különösnek is tessenek — magának a nemzet szellemének öröklésére is a nemzet egyedei részéről. Sőt azt kell mondanunk, hogy éppen ezek az öröklött tulajdonságok képezik a nemzet igazi alkotmányát, amely a maga organizmus-voltát annak köszönheti, hogy benne a részek az egész által határozottnak meg, és viszont az egész a részek által.

Amilyen a nemzet, olyanok a tagjai, de megfordítva is, amilyenek a nemzet tagjai, olyan maga a nemzet is. A születő részek öröklők azoknak a részeknek minden tulajdonságát, amelyek már előzőleg a nemzet testébe betagolva voltak. Ezért nem lehet közömbös egy nemzetre nézve, hogy fiai mit adnak öröklül az utódoknak, akik majd utánuk a látható nemzetet képezik. Ezért meg kell értenünk minden olyan törekvést, amely a jó és értékes tulajdonságok továbbplántálását célozza és a már megszerzett kultúrkinccsnek átadását sürgeti.

A nemzet kialakulásának második tényezője 2., a szociális alkalmazkodás. Es pedig kettős értelemben: maga az egész nemzet kénytelen alkalmazkodni az őt környező nemzetek életéhez, bizonyos tekintetben korának szellemi áramlataihoz; de a nemzet minden tagjának is kötelessége alkalmazkodni a nemzet szociális és műveltségi állapotához, szellemi légköréhez. Az a nemzet, amely nem képes az ilyen alkalmazkodásra, megmarad a fejlődés egy alacsonyabb fokán, hogy lassanként erről a fokról is lecsúszva, a pusztulás martaléka legyen. Nagyon érdemes megfigyelni, hogy ez az alkalmazkodás annál sikeresebb és célravezetőbb, minél jobban ragaszkodik a nemzet a maga történelmileg kialakult szellemiségéhez a szellemi élet minden terén, azaz ha a nemzet minél öntudatosabb életet él. Az alkalmazkodni nem tudó nemzetek, a történelem tanúsága szerint gyorsan tűnnek el a történet színpadáról. Az így értett alkalmazkodásnak kiválasztó ereje van: a rossz vagy magukat kiélő intézmények eltűnnek, hogy helyüket olyanok foglalják el, amelyek a nemzet sajátos lényegének megőrzésére és kifejlesztésére az adott viszonyok között a legalkalmasabbak.

De a nemzet tagjainak is alkalmazkodniuk kell ahhoz a szociális és szellemi környezethez, amelybe beleszülettek. Aki erre

az alkalmazkodásra bármiféle okból képtelen, az megszűnt a nemzet tagja lenni. Megszűnt akkor is természetesen, hogyha nem akar többé alkalmazkodni, hanem magára nézve más nemzeti eszméket tart kötelezőnek. Az ilyen már csak az illető nemzet keretében él, de annak a nemzetnek nem tagja, hiában eszi ugyanannak a földnek kenyerét és issza vizét. Egy nemzetnek tagja csak az lehet, akinek lelkét ugyanazon eszmék hevítik, mint az egész nemzetét. A nemzethez való tartozásnak, ez a legbiztosabb és legvilágosabb kritériuma. Mert a nemzethez való tartozás nem egy biológiai folyamat, vagy gazdasági és megélhetési lehetőség, nem is egy államban való élés következménye, illetve függvénye, hanem tisztán és kizárólag szellemi fejlődés, amely tehát a szó legteljesebb értelmében organikus és törvényekhez kötött: a szellem törvényeihez.

Ily módon az öröklés és az alkalmazkodás által jön létre a nemzetek életében a *közszellem*, amelyet a nemzetiség legreálisabb megnyilvánulásainak lehet tekintenünk. A közszellemnek ezt a fontos szerepét a magyar írók között talán a már idézett Báró Kemény Gábor látta legvilágosabban, aki egészen sajátos módon így ír arról: »A közszellem az, mi bármely ország cselekményeinek erőt, nyomatékot adhat; nagyon természetes, hogy miután akármely állam nemzetisége kifejlődött, — aminek tényezői a közös viszonyok, közös szokások és lelki tulajdonok közös múlt, közös nyelv, stb. az a nemzet haladásának bizonyos saját irányt ad, mely szerint fejlődhetik az csak ki természetesen és függetlenül, — melyben a jelen fejlemények számai mind a múlt századok eseményeibe fonódtak és váltak azzá, miknek jelenleg tűnnek fel, mely fejlődési rendben részint megerősödnek, részint kifejlenek és rendre újra átalakulnak mind azon nemzeti sajátosságok, amelyeket itt és amott látni lehet»*) Mi hozzá tehetjük: ebből a közszellemből való kiesés a nemzetről való kiesést jelenti.

Az a kérdés azonban, hogy vajjon az öröklés és az alkalmazkodás szükségképpen és természetes tényezői kimerítik-e azokat a feltételeket, amelyek mellett a nemzet létesülhet? Vajjon bizonyos testi és lelki tulajdonságok öröklése, azok megőrzése, bizonyos szociális környezethez való alkalmazkodás és közös szellemi légkörben való élés elégséges-e arra, hogy egy nemzet a maga lényege szerint tökéletesen megvalósuljon? E kérdések talán megvilágosodnak majd a következő fejtegetések által.

A nép fogalmának lényeges alkotó jegyeit az öröklött és szokás folytán elsajátított lelki és szociális tényezők képezik, amelyek a sors közösségében alakulnak és fejlenek ki. Ezeknek a tényezőknek tehát a nemzet fogalmában is benne kell foglaltatniok. Ezek képezik a nemzet kialakulásának nélkülözhetetlen alapjait. De csak alapok ezek, amelyekre a nemzet épülete felépíthető, de

* i. m. 16. ik lap.

éppen maga a felépítés új tényezőt kíván. Ez az új tényező az *öntudatos szellem*. A nép fogalmában rejlő tényezők öntudatos szervezése által létesül a nemzet. Ez a szervezés voltaképpen azt jelenti, hogy a nép ezen szervezés által egy közös és tudatos szellemi életet él s. ezáltal valósítja meg mindazt, ami a nép belső alkatában, mint már meglévő lehetőség lappang. Az öntudatos és közös szellemi élet, — imé, ezen fordul meg a nemzet léte vagy nem-léte. Ahol ez nincs meg, ott nincs nemzeti élet sem.

Ezért nem volt görög nemzet és nem volt római nemzet éppen olyan kevésbé, mint ahogyan nem volt ind vagy kínai nemzet. Volt görög és római nép, volt ind és kínai nép, de egyik sem volt öntudatosan szervezte közös szellemi életre, hanem csak uralkodók akarata és kénye szerint élte életét a történelemben. A tekintély vagy erőszak és kény által felkényszerített organizáció csak ideig-óráig való: egyetlen szélfúvásra eltűnhetik a semmiségbe. Soha sem az a kérdés, hogy mi-féle eszme szerint akarja szervezni a népet valamely uralkodó személyiség, hanem az a kérdés mindig, hogy *vajjon mi-féle eszméje van egy népnek önmagáról?* Mihelyt ez az eszme megszűnhet, a nép azonnal az öntudatos szellem uralma alá került és a maga hivatásának tudatára jutott. Ha csökken az eszmének ereje és elhalványul a hivatás tudata, gyengül a nemzet és tűnik szilárdsága.

Ebből minden kétség nélkül következik az, hogy a népet nemzetté *nevelni* kell. Maga a nemzetté való szervezés nem is egyéb, mint nevelés, amely soha egyetlen pillanatra meg nem szűnhetik a nemzet létének veszélyeztetése nélkül. Mert az sem lehet kétséges, hogy a nemzetté való öntudatos szervezés nem valamely bűvös, misztikus hatalom mive, hanem egyesek által hajtatik végre, hogyha azokban világosan él az eszme, amely által a szervezés történik és hogyha nem szűnik meg lelkünkben a hivatás tudata és az ezzel járó felelősségérzése sem. Annál erősebb a nemzet, minél erősebb az egyesek lelkében, a nemzet tagjainak lelkében a nemzetnek eszméje. E ponton az emberiség a szellem legmagasabb ormára jutott el: az igaz emberiség csak a nemzet keretében és csak a nemzetek által valósítható meg. Erős egyéni öntudatból születik az erős családi öntudat, az erős családi öntudatból születik az erős nemzetségi öntudat, erős nemzetségi tudatból születik az erős népi öntudat, az erős népi öntudatból születik az erős nemzeti öntudat. De visszafelé is érvényes ez a megállapítás: minél erősebb a nemzeti, a népi, a nemzetiségi, a családi öntudat, annál erősebb és mélyebb az egyéni öntudat is. A szellem fejlődésének utólérhetetlen titka ez. Aminek célja kell lennie, az lesz a mozgató erő s minél inkább valósul meg a cél, annál erőteljesebb lesz a mozgató erő is.

Nemzetté szervezés, eszme, hivatástudat s felelősségérzés, — ezek a fogalmak mind szorosan egybe tartoznak és mindegyik fogalom melegágya az a hagyomány, amely a nép kebelében év-

századok folyamán kialakult és uralkodó lett. Ezen hagyomány nélkül nemzet nem létesülhet s tehát a kérdés vizsgálatának ez az oldala is arra figyelmeztet, hogy a nép a nemzet substantiálításához tartozik. A hagyomány az a kincsesbánya, amelynek feltárt kincseit a nemzeti szellem a nemzet öntudatos birtokává tenni van hivatva. Ebben a hagyományban van raktározva a nép erkölcsi és értelmi vagyona, nyelvi sajátosságai, amelyek minden nép és nemzet lelkének legjellemzőbb vonásai; ez a hagyomány rejtő tár- sas és humanitárius felfogását, s ez teszi azt az állandóan erő- södő folyamatot, amely a legősibb források vizéből táplálkozik és a nemzet erejének, tömörségének, öntudatának legtermészetesebb s tehát legnélkülözhetlenebb táplálója. Tudományt, művészetet, gépeket hozni lehet külföldről is, de lelket hozni sehonnan sem le- het. A nemzet lelkisége éppen a hagyományban gyökerezik. A ha- gyomány letéteményese a nép. Innen indul ki minden és ide tér vissza. Ebből merít az egyes és ezt növeli az egyes igaz alkotása. Aki egy nemzet tagja akar lenni, annak ebbe a hagyományba kell bele nőnie. Ez olyan tény, amelyen semmiféle bölcsesség nem változtathat.

A hagyományban a nép lelkisége lesz láthatóvá. Világos hát, hogy ebben a hagyományban lesz láthatóvá a nép érzésvilága és törekvései s e törekvésekből egybe fonódó akarata. Innen van, hogy minél erősebb a nemzet tagjaiban a hagyományokhoz való ragaszkodás, annál erősebb a nemzeti érzés, amely éppen ezért akkor szokott veszendőbe menni, amikor a nemzet tagjai ide- genbe futnak példaképek után és idegen igazságokért lelkesülnek a szellemi élet, vagy a cselekvő politika terén. A nemzeti élet folyamatosságát az ilyen időkben mindig a hagyományokhoz való ragaszkodás és a hagyományokhoz való visszatérés őrzi meg, jelölve annak, hogy az, aki a nemzet fogalmát egészen üres szel- lemi formává desztillálja, az egészen helytelen úton jár. Ilyen vészterhes időkben a hagyomány erejének köszönhetjük a nyelv megmentését is és vele együtt azoknak a szellemi kategóriáknak megmentését, amelyek elveszte esetén a nemzet a maga belső al- katát veszíti el.

A nép lelkéből fakadó hagyomány őrzi a nemzeti akarat ener- giáját is; ez az akarat ösztönszerűleg tör abba az irányba, amely- be a sorsközösség — Báró Kemény Gábor »érdekközösség»-nek nevezi — parancsolja. Csak annak a nemzetnek akarata erős, amely a népi hagyományokban gyökerezik s így szervesen alakul ki, mint ahogy a nemzet minden sajátossága szerves alakulás gyü- mölcse, vagy legalább is annak kell lennie, ha valóban a nemzet lelkét akarja visszatükrözni.

A nemzetlétiség tehát — ha mindezeket jól megtekintjük — szerves fejlődés eredménye. E téren ugrás vagy erőszakosság semmit sem ér, de nem is lehetséges. Mit jelent ez? — ez azt je-

lenti, hogy a nemzetiséget nem lehet »fejlődtetni«. Nincsen semmiféle eszköz arra, hogy egy népből hirtelen, törvények és parancsok által nemzetet fejlesszünk. A népből kell annak a szerves élet természetes törvényei szerint kialakulnia. Jól látta ezt a már többször emlegetett *Báró Kemény Gábor*, aki ezt a ténnyt igen világosan fejezte ki említett munkájában. »...a nemzeteknek bizonyos szerves életük van — úgymond Br. Kemény művének 140-ik lapján — melynél fogva lassan és bizonyos rend szerint fejlődnek ki azoknak minden tulajdonai, jók vagy rosszak, szépek vagy rutak és hogy az állami szakadatlan változásoknak mindig a fejlődés állásával kell egybefüggenni, — valamint hogy azok, akik nyomósan igyekeznek valamely nemzetet változtatni, csakis azon az úton tehetik, amelyen az ember fejleni képes...» Az idézet második felében kifejezésre jut az a mély gondolat is, hogy az állam és a nemzet viszonyát tekintve, nem a nemzetnek kell az állam szabályai és törvényei szerint alakulnia, hanem megfordítva, az állam szabályainak kell a nemzet sajátosságai szerint hozatnia. A lehető legnagyobb haladásnak mindig a nemzeti fejlődés mezején kell történnie és a haladás menetének, tényeinek a nemzet jellemével összhangban kell lennie. Szinte banalitás azt mondanunk, hogy az államnak a nemzetből és népből kell szervesen kinőnie, mint formának a tartalomtól. Így kell kinőnie, kialakulnia, megújhódnia, azaz igazi életet élnie.*) Mert a nemzet öntudatát képező eszmék rendszerét nem az állam »termeli ki», hanem a nép mélységeiből táplálkozó nemzet. Minden politikának hát erre az alapigazságra kell támaszkodnia, ha igazi célját elérni akarja. A forma u. i. eszmét nem szül, csak óvja és megvalósulni segíti azt. Az eszme egyének agyából szökken elé, hogy aztán nevelés és hatás által a kollektivitás közkinccse legyen. A nemzetbölcseletnek ezen a ponton kell majd megvizsgálnia, hogy ezeknek az eszméknek életre kelésében és elterjedésében miféle szerep jut az u. n. tudatalattinak és irracionálisnak. E kérdésre adott felelete egyúttal a történetbölcselet egyik alapvető problémáját is tisztázza.

Ha az eddigi fejtegetéseken végig tekintünk, akkor valóban igazat kell adnunk *Fouillée*-nek, aki egyik szép munkájában azt állapítja meg, hogy a nemzet egyénisége nem tisztán fiziológiai vagy etnográfiai, sem tisztán gazdasági, vagy természeti tényezők által alakul ki és nyilatkozik meg, hanem elsősorban lélektani — s mi tegyük hozzá: szellemi — tényezők által.**) Ezek a lelki és szellemi tényezők: mindenek előtt a nyelv, amely nélkül nincs nemzet, vallás, költészet és műalkotás, azok a vélemény-

*A nép, nemzet, állam viszonyára sok és mély gondolattal találkozunk *Szabó Dezső Az egész látóhatár* c. művének (Bp. 1940) II. kötetében. De többi tanulmányában is mindenütt. A magyar *nép* ismeretére nézve pedig *Ilyés Gyula: Magyarok* c. könyve szolgál sok és gazdag tanítással.

* *Psychologie du peuple français*, Paris. 1927, 8-ik kiadás. 14-ik lap.

nyek, amelyeket az illető nemzet magáról és hivatásáról alkot és amelyet mások alkotnak róla, végül hősei és történetének nagy képviselői.

IV.

Amiként az egyén szervezett rendszerében szervesen függ össze és egymástól elválaszthatatlan synthesisben egyesül a test, lélek és szellem, úgy a nemzet szervesen kialakult rendszerében szervesen függ össze a faj, nép és nemzet s egymástól elválaszthatatlan egységet alkot. Aki nemzetet mond, az mond fajt és népet is. E két egymásba nőő tényezőtől alakul ki a nemzet és a nemzetek által az emberiség, amelynek történetében és kultúrájában a szellemnek kell kialakulnia és testet öltenie. Ez a három tényező a fejlődés folyamán oly szorosan függ össze egymással és oly bensőségesen kapcsolódik egymásba, hogy itt a legélesebb elemző erő sem mehet messzire, hogyha nem párosul vele élénk, nagy átfogójú és meglevenítő fantázia, amely a pillanatnyi beleélést és intuitíot lehetővé tenni tudja. Népek jellemének discursiv felsorolásával, e vonásoknak összetevésével népek s egyesek jellemét megragadni képesek nem vagyunk. Kimerítően még a nemzetnek fogalmát sem tudjuk meghatározni, mennyivel kevésbbé hát azt, ami a nemzet lényegét, jellemét, belső alkatát képezi! Míg csendesen pihen a tó sima tükre, legfennebb itt-ott zavarják gyorsan el-eltűnő habok és fodrocskák, addig a tóból mi vajmi keveset ismerünk. De ha nagy viharok korbácsolják magasra törő hullámaikat, akkor feltárul előttünk annak egy-egy rejtett mélysége s mi egyetlen pillanat alatt többet látunk meg annak igazi valójából, mint más körülmények között éveken át. Csak egy-egy pillanat adódik nemzetek életében — nagy változások, forradalmak, nagy nyomorúságok és csapások — amelyekben a nemzet lényegének valóságára döbbenünk reá. Nemzetek jellemét éppen úgy, mint egyének jellemét nagy megpróbáltatások és erősítések nyilvánítják ki.

Azt jelenti ez, hogy népek és nemzetek jellemét soha sem fogjuk megérteni? Nem azt jelenti. Csak azt jelenti, hogy a népek jellemének tanulmányozásában még a kezdetnek kezdetéhez sem jutottunk el. Az egyéni jellem kutatásának útjai is még merőben bizonytalanok. Az egyéni jellem titkaiba is jobban tudtak belelátni költők, művészek, filozófusok, mint tankönyvek pedáns írói. De hol van még az egyéni jellem tanulmányozásának kezdeményeitől a népek és nemzetek jellemének tanulmányozása?! Legyen szabad csak egyetlen pontra felhívnom itt a figyelmet. Kinek jutott valaha eszébe nyelvtudósaink közül az, hogy a nyelv történetének és fonétikai sajátosságainak vizsgálata mellett, a magyar nyelv szellemének belső formáit tárja fel? Kinek jutott eszébe

a nyelven keresztül a nemzet lelkébe betekinteni? Hiszen a történeti és fonetikai jelentkezések csak külső hüvely, amelyben a tartalom megjelenik. A nyelv a nemzeti alkat legsajátosabb kategóriáinak kijelentője, hogyha benne igazán olvasni és elmélyedni tudunk. A nemzeti szellem legélesebb bélyegei jelennek meg a nyelvben. A nemzet és nép egész gondolkozása, vágyódása, törekvései, érzései a nyelv útján öltönek külső alakot: a nép lelke a nyelv által lélekzik és jut tápláló erőhöz ugyanakkor, amikor a nép lelkét kinyilvánítja. Hát bizony: nyelvében él a nemzet. Itt Széchenyi mélyebben látott, mint némely kultúrfilozófus. Nyelvében él a magyar. Ebben az áldott csodálatos, ezer gazdagsággal terhes, édes anyai nyelvben, amelyből úgy száll felénk a magyar nép lelkének minden értéke, mint tavasszal a megtermékenyített virágok illata. Ó, mennyi lehetőséggel teljes ez a drága nyelv, mennyi erőből duzzad és mennyi áldással biztató! Ennek a nyelvnek mélyére szálljatok alá, Fiatalok, s hozzatok fel onnan új kincseket. Mi Öregek gyakran csupán kerge körül járogatunk, de nektek van erőtok a mélyreszálláshoz. Ha alászállottatok erre a termékeny mélységre, Ti majd megmondjátok nekünk, ha kirendelt időnk még futja, nekünk öregeknek, hogy *mi is a magyar?*

Bartók György.

* *Karácsony Sándor* tesz most erre biztató lépéseket. De még hosszú az út, mely célhoz vezet. V. O. A *magyar észjárás* c. művének idevágó fejtegetéseivel, Megjelent a mű Budapesten 1939-ben,